

Ali İhsan Kılıç, Dr. Öğr. Üyesi

1989 yılında Çorum Bayat'ta doğdu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (2012). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Dâvûd-ı Kayserî'nin A'yân-ı Sâbite Yorumu" başlıklı teziyle yüksek lisansını (2014), "İbnü'l-Arabî'nin Velayet Öğretisi" adlı teziyle doktorasını (2021) tamamladı. 2013 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne, 2016'da Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak atandı. Halen aynı fakültede öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1621
İSAM Yayınları 286
İlmi Araştırmalar Dizisi 115
© Her hakkı mahfuzdur.

İBNÜ'L-ARABİ'DE VELAYET

Ali İhsan Kılıç

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın editörü Binazir Haşimzade
Geliştirme editörü Emine Canlı
İmla İna yet Bebek
Bibliyografya Abdurrahman Kaya
Tasarım Ender Boztürk (iç), Hasan Hüseyin Can (kapak)

Bu eser
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
İkinci Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayınlanmıştır.

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 17.01.2025 tarihli
ve 2025/1 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Şubat 2026
ISBN 978-625-428-983-5

Kapak görseli: İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye* (Türkiye Yazma Eserler Kurumu
Başkanlığı, Süleymaniye Ktp., Türhan Valide Sultan, nr. 00187), vr. 603.

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Kılıç, Ali İhsan
İbnü'l-Arabî'de velayet / Ali İhsan Kılıç, İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ;
Türkiye Diyanet Vakfı, 2026.
374 s. ; 23,5 cm. (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1621. İSAM Yayınları; 286. İlmi Araştırmalar
Dizisi; 115)
Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-625-428-983-5

İçindekiler

Kısaltmalar 8

Önsöz 9

Giriş 13

Birinci Bölüm

İNSANIN HAKİKATİ ve VELAYET

I. Velayet Öğretisinin Ontolojik Boyutu 27

A) Velayet Öğretisinin İlkesi: Hakikat-i Muhammediyye 27

II. Velayet Öğretisinin Kozmolojik Boyutu 48

A) Velayet ve Hilafet İlişkisi 48

B) Büyük Âlem-Küçük Âlem Tasviri ve Veli-Âlem İlişkisi 59

İkinci Bölüm

VELAYET ve NEFİS: MAHİYET, YETKİNLEŞME

ve İLAHÎ İNAYET

I. Nefsin Mahiyeti ve Kemali Meselesi 73

A) İbnü'l-Arabî'de Nefsin Mahiyeti ve Yetkinleşmesi 76

1. Ruhun/Nefsin Mahiyeti 76

2. Nefsin Yetkinleşmesi 96

II. Nefsin Yetkinleşmesinde Amel Olgusu 115

A) Kesb ile Vehb İkileminde Seçkinliğin Temellendirilmesi 115

1. Velayet ve Eylem İlişkisi 116

2. Velayet ve İlahî İnanet İlişkisi 127

Üçüncü Bölüm

İDRAK GÜÇLERİ ve BİLGİ: KALP, HAYAL ve TÜMEL BİLGİ

- I. İdrak Güçleri ve Bilgi Eylem İlişkisi 139
 - A) Duyu Güçleri ve Eylemle İlişkili Bilgi Türleri 139
 - B) Kalple İlgili İdrak Güçleri ve Dereceleri 144
 - 1. Kalbin Mahiyeti, Menzilleri ve Keşifleri 145
 - 2. Kalbin Oluşturucu Gücü ve Fiilleri 155
- II. Keşf ve Müşahedenin Dayanakları 158
 - A) Bilgi Tanımı ve Bilgi Türleri 161
 - B) Veli Neyi Bilir? Bilginin Konusu ve Bilen-Bilinen İlişkisi 171

Dördüncü Bölüm

VELAYET-NÜBÜVVET TARTIŞMALARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

- I. Nebîlere Vâris Olmanın Anlamı:
 - Nübüvvet ile Velayet Arasında Sınırlar ve Ortaklıklar 193
 - A) Tarihsel Nübüvvet Tasavvuru 193
 - B) Nübüvveti Asıl, Velayeti Fer' Kabul Eden Velayet Doktrini 197
 - 1. Erken Dönem Tasavvuf Düşüncesinde Velayet ve Nübüvvet 201
 - 2. İbnü'l-Arabî Öncesi Dönem Endülüs'ünde Velayet ve Nübüvvet 216
 - C) Velayeti Asıl, Nübüvveti Fer' Kabul Eden Velayet Doktrini 228
 - 1. Velayeti Yeniden Tanımlama Çabaları 229
 - 2. Velayet ile Nübüvvet Ayrımının Teorik Çerçevesi 236
- II. Mucize ve Keramet: Varlık ve Bilgi Alanlarında Nedenselliğin Reddi 258
 - A) İbnü'l-Arabî Öncesi Dönemde Bir Uzlaşma Alanı Olarak Kerametın Savunulması 258
 - B) İlahî İsimlere Dayalı Varlık Yorumunun Keramet Tartışmalarına Yansıması 267
- III. İsmet ve Hıfz: Nübüvvet Sonrası Dönemde Dinî Otoritenin Temsilcileri 278
 - A) İbnü'l-Arabî Öncesi Dönemde İsmet ve Hıfz 278
 - B) İbnü'l-Arabî'de İsmet ve Hıfz 284

Beşinci Bölüm

VELAYET-NÜBÜVVET TARTIŞMALARININ

TARİHSEL BOYUTU

I. Peygamberlik Sonrası Dönemde Hakikatin Tezahürleri 295

A) Hâteme Doğru Akan Zaman: İbnü'l-Arabî'nin

Metafizik Tarih Anlayışı 295

B) Velayet Öğretisinin Tarihsel Yönü Olarak Rical Meselesi 300

II. Velayetin Tarih Üstü Rolü:

Hâtemü'l-Velâye ve Mehdiyet Düşüncesi 316

A) Hatmiyyet Tartışmalarının Teorik ve Tarihsel Çerçevesi 316

B) Batı'nın Güneşi ve Velilerin Sonu 322

Sonuç 341

Kaynakça 347

Dizin 359

Önsöz

Dinlerin tarihsel seyrine içeriden bakıldığında, insanlık hikâyesi büyük ölçüde hakikate tanıklık iddiası etrafında anlam kazanır. Farklı inanç gelenekleri, birbirlerinden ayrılan doktrin ve pratiklere sahip olsalar da, belirli davranış kalıpları ve içsel tecrübeler üzerinden hakikatle irtibat kurulabileceği düşüncesinde buluşurlar. Bu irtibatın somutlaştığı başlıca şahsiyetler ise peygamberlerdir. Onlar, hakikatle doğrudan temasın hem taşıyıcısı hem de mutlak şahidi olarak tarihsel anlatının merkezine yerleşirler. İslam inancı da kendinden önceki dönemleri bu nübüvvet merkezli perspektifle değerlendirir ve insanlık tarihini hakikate şahitlik etmiş nebiler silsilesi üzerinden anlamlandırır. Ancak Hz. Peygamber'e nispet edilen *hatmü'n-nübüvve* inancı, bu peygamber merkezli tarih okumasında köklü bir dönüm noktasını temsil eder. "Nübüvvetin sona erdiği" kabulü, bir yandan yeni bir tarihsel evreye geçişi haber verirken öte yandan şu temel soruyu da beraberinde getirir: Hz. Peygamber'den sonraki dönem, yeryüzünün hakikatle ilişkisinin kesildiği bir dönem midir? İşte velayet öğretisi, bu soru/n etrafında şekillenen ve nübüvvet sonrası dönemde hakikatle irtibatın imkânını konu edinen tasavvufî bir yorum zemini teşkil eder.

Bu eser, tasavvuf tarihinin en etkili isimlerinden biri olan İbnü'l-Arabî'nin velayet tasavvurunu, yukarıda zikredilen temel soru etrafında ele almaktadır. İbnü'l-Arabî, velayeti dar anlamda "seçkin bir zümreye ait dinî ayrıcalık" olarak değil; varlık, bilgi, nefis, nübüvvet ve tarih anlayışını yeniden düzenleyen ve çok katmanlı yorumlara imkân tanıyan bir kavramsal çerçeve olarak konumlandırır. Bu çerçeve, insan üzerine gelişen entelektüel birikimde merkezî bir yere sahip olan "İnsan nedir?" sorusuna verilen cevabın imkân ve sınırlarıyla doğrudan

ilişkilidir. Bu kitapta İbnü'l-Arabî'nin velayet öğretisi; erken dönem sûfîlerin velayet doktrinleri, kelâm ve felsefe merkezli metafizik geleneklerin tartışma alanları ve İbnü'l-Arabî'nin kendi eserlerinde takip edilen kavramsal yönelimler üzerinden çözümlemeye tâbi tutulmaktadır. Çalışma, "Hangi İbnü'l-Arabî?" sorusunu bütünüyle askıya almadan; özellikle onun İslam metafizik gelenekleriyle kurduğu diyalog zeminini öne çıkararak seçmeci bir perspektife dayanmaktadır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, insanın hakikati İbnü'l-Arabî'nin varlık anlayışı çerçevesinde ele alınmakta; velayet öğretisinin ontolojik boyutunu oluşturan *hakikat-i Muhammediyye* ve *a'yân-ı sâbite* kavramları, literatürdeki şematik tasnifler yerine, müellifin eser kronolojisi içinde geçirdiği kavramsal dönüşüm bağlamında değerlendirilmektedir. Ayrıca *hilâfet*, makro ve mikro kozmos temaları üzerinden öğretinin kozmolojiyle ilişkisi ortaya konulmaktadır.

İkinci bölümde, bilen öznenin mahiyeti üzerinde durulmakta; ruhun mahiyeti ve tekâmülü, idrak güçleri, yetkinleşmenin amelle ilişkisi ve velayetin *kesb-vehb* kavramlarıyla irtibatı ele alınmaktadır.

Üçüncü bölüm, velayet bilgisinin epistemik değeri etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda, insanın bilgiyle ilgili duyu ve idrak imkânları hatırlatılmakta; velayet bilgisinin tanımı, bilgisel statüsü ve diğer bilgi türleriyle olan ilişkisi analiz edilmektedir.

Dördüncü bölümde, nübüvvet-velayet ilişkisi hem teorik hem tarihsel boyutlarıyla incelenmekte; veraset, üstünlük, vahiy-ilham, mucize-keramet, ismet-hıfz ve hatmiyyet gibi klasik tartışma başlıkları, İbnü'l-Arabî'nin geliştirdiği kavramsal ayrımlar çerçevesinde yeniden değerlendirilmektedir.

Beşinci bölümde ise rical düşüncesi ve bazı eskatolojik kavramlar üzerinden velayet öğretisinin tarihsel okuma imkânları tartışılmakta; *hatmü'n-nübüvve* ve *hatmü'l-velâye* meselelerinin İbnü'l-Arabî'de kazandığı anlam, nübüvvet sonrası dönemde "hakikatle irtibat" sorusuna verilen cevabın bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Bu eser, tarafımızca hazırlanan "İbnü'l-Arabî'nin Velâyet Öğretisi" başlıklı doktora çalışmasının gözden geçirilmiş ve bazı bölümleri yeniden düzenlenmiş şeklidir. Böylesi zorlu bir konuyu ele alma sürecinde birçok kişi ve kurumun desteğini gördüm. Öncelikle, çalışmanın her

aşamasında gösterdiği ilgi ve anlayış için danışman hocam Prof.Dr. Safi Arpaguş'a teşekkür ederim. Kaynak paylaşımı, yönlendirmeleri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmanın istikametine yön veren hocam Doç.Dr. M. Nedim Tan'a en içten minnet ve şükranlarımı arz ederim. Kendisinden çok şey öğrendiğim hocam Doç.Dr. Ercan Alkan'a metni okuyarak içerikle ilgili kıymetli görüş, tenkit ve tekliflerini benimle paylaştığı için müteşekkirim. Tez izleme komitesinde ve savunmamda yer alarak çalışmaya katkı sağlayan Prof.Dr. Reşat Öngören'e; tez savunmamda bulunarak içerikle ilgili görüş ve eleştirilerini benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Osman Sacid Arı'ya teşekkür ederim.

Doktora sürecim boyunca AYP programı kapsamında bize maddi ve ilmi açıdan geniş imkânlar sağlayan İSAM'a, tüm yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim. AYP'de danışmanlığımızı üstlenen hocam Prof.Dr. M. Cüneyt Kaya'ya, periyodik toplantılardaki yol gösterici katkıları ve çalışmanın bir bölümünü okuyarak yaptığı değerlendirmeler için ayrıca minnettirim. Bu sürecin bir kısmına tekabül eden A. T. İSAR Vakfı Tasavvuf Atölyesi'nde gerçekleştirilen okumaların ve tartışmaların da çalışmaya önemli katkıları olmuştur. Bu vesileyle bizlere bu imkânı sunan İSAR Vakfı'nın yönetici ve çalışanlarına da teşekkür ederim.

Akademik çalışma sürecinde eser ve tercümelerinden istifade ettiğim, alana yaptığı katkıları dolayısıyla Prof.Dr. Ekrem Demirli'ye hürmetlerimi arz ederim. Kitabın yayına hazırlanma sürecindeki emek ve katkılarından ötürü Doç.Dr. Emine Canlı'ya ve Dr. Mustafa Demiray'a, editör Binazir Haşimzade'ye, Abdurrahman Kaya'ya, Sema Doğan'a ve İSAM Yayın Kurulu ekibine şükranlarımı sunarım.

İlmî ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim dostlarım Dr. M. Akif Koç, Dr. Abdurrahman Bulut, Dr. İmam Rabbani Çelik, Dr. Dündar Akıcı ve Dr. Hasan Korkmaz'a medyûn-ı şükranım. Bugüne kadar üzerimde emeği geçen herkesi minnetle yâd ederken, merhum babama Allah'tan rahmet niyaz eder, anneme ise sağlık ve afiyet içinde hayırlı ve uzun bir ömür dilerim.

Son olarak, bu çalışmanın başından sonuna dek süreci benimle birlikte yaşayan; yazımından tashihine kadar her aşamada anlayışı, desteği ve katkılarıyla yanımda olan eşim Zülal Hanım'a en kalbi şükranlarımı

sunarım. Varlıklarıyla bu çalışma sürecinin yorgunluğunu unutturan, huzur kaynağımız olan kızlarım R. Betül ve N. Büşra'yı anmayı bir lütuf sayıyorum.

İbnü'l-Arabî'den öğrendiğimiz şekilde, bizleri tevfiğiyle çalışmaya sevkeden ve bu yolda ayaklarımızı sabit kılan Yüce Allah'a sonsuz hamd ü senâlar olsun.

Ali İhsan Kılıç
İzmit, 2026

Giriş

I. Konu ve Yöntem

İbnü'l-Arabî, farklı perspektifleri kendinde buluşturan, çok yönlü okumalara ve yönelimlere imkân tanıyan bir kuşatıcılığa sahiptir. Onu belirli bir çerçeve içerisinde değerlendirmeye engel olan bu yorum çeşitliliği, bir yönden İbnü'l-Arabî çalışmalarına yeni perspektifler kazandırma imkânı sunarken diğer yönden öznel anlama tarzlarının -bazen manipülatif biçimlerde- mutlaklaştırılarak ideolojik okuma ve çarpıtmalara sebep olmasına yol açmaktadır. Mevcut literatür bu durumun en açık tanığı olup beraberinde “Hangi İbnü'l-Arabî?” sorusunu gündeme getirir. Bu bağlamda literatürde karşılaşılan sufi, metafizikçi, ahlakçı, mistik, âlim, zâhirî gibi kimliklendirmelerin tamamı bir yönüyle onunla ilişkilendirilebilmekte, ancak her biri aynı zamanda eksik bir tanımlama olarak kalmaktadır. Belki de İbnü'l-Arabî portresini oluşturan temel unsur, bütün bu tanımlamalarda kendi gösteren ve onun düşüncesiyle uyumlu biçimde “odur/o değildir” (*huve/leyse bi-huve*) şeklinde özetlenebilecek tavidir.

Bu türden farklılıkların kökeninde, İbnü'l-Arabî'nin telif hayatı ile eserlerindeki üslubun belirleyici rol oynadığı söylenebilir. Her ne kadar eser yazmaya erken yaşlarda başladığı söylenemese de, ömrü boyunca yazmaktan geri durmaması, hacimli bir külliyat bırakmasına vesile olmuştur. Hakkında oluşan zengin birincil literatür, onun hem biyografik seyrini hem de düşüncelerindeki dönüşümleri yansıtması bakımından tarihsel olarak ayrıcalıklı bir konuma yerleşmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte İbnü'l-Arabî okumalarında yöntem belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Zira böylesi geniş bir literatürün ortaya

çıkması onu okumaya nereden başlanacağı ve hangi eserlerin bu okumada öne çıkarılacağı hususlarında türlü zorluklarla karşılaşılacağından baştan habercisidir. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'yi çalışmak -tarihsel açıdan diğer kurucu şahsiyetlerde olduğu gibi- çok boyutlu evrende dolaşmayı ve farklı ufuklar arasında yön bulmayı gerektirir.

İbnü'l-Arabî çalışmalarında yönelim kadar ele alınan mesele de metnin içeriğini karmaşık ve zaman zaman yönetilemez kılabilir. Bu anlamda velayet meselesi, Chodkiewicz'in de belirttiği gibi, İbnü'l-Arabî'nin külliyyatının tamamını -ilk sayfadan son satıra kadar- ilgilendiren bir içerikle karşılık bulur. Zira velayet öğretisi, İbnü'l-Arabî'nin yukarıda anılan kimliklerinin tamamını ortaya çıkaran zemin olarak öne çıkar. Onun geniş bir alana yayılan ilgi ve yönelimlerinin merkezinde velayet yer alır. Bu bakımdan İbnü'l-Arabî'de velayet meselesini çalışmak, onun düşünce evrenine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmayı gerektirir. Bununla birlikte, söz konusu külliyyatın belirli kavramlar ve tipleştirilmeler üzerinden okunması imkân dâhilinde değildir. Bu da velayet öğretisini farklı tematik başlıklar çerçevesinde almayı kaçınılmaz hale getirir. Ancak böyle bir yaklaşım, aynı zamanda külliyyatı seçmecî bir biçimde okuma anlamına gelir.

Nitekim belirli bir düşünürün görüşlerine odaklanan her araştırma, kendine özgü bir inşa süreci barındırır ve her inşa, bazı tercihlere bağlı olarak gelişen sınırlandırmalara tâbidir. Bu çalışma da aynı şekilde belirli bir okuma tarzına dayalıdır. Dolayısıyla burada izlenen okuma yönteminin bazı meseleleri öne çıkarırken diğer bazı konuları geride bırakma gibi sınırlılıkları taşıdığı en başta ifade edilmelidir.

Bütün bu hususlar dâhilinde çalışmada benimsenen yöntem, araştırmanın kapsam ve sınırlarını belirlemiştir. Bu yöntem, İbnü'l-Arabî'yi genel anlamıyla düşünce tarihi, daha özelde ise İslam metafizik gelenekleri içerisinde okuma tercihinin dayanmaktadır. Bu tercihin temelinde, İbnü'l-Arabî'nin erken dönem eserlerinden itibaren farklı düşünce geleneklerine yaptığı atıflar ve tartışılmalı meseleler üzerine geliştirdiği özgün yaklaşımlar yer alır. Bu gerekçeye dayalı olarak çalışmada, İbnü'l-Arabî'nin söz konusu geleneklerle ortaklaştığı bağlamlar üzerinden kronolojik bir okuma yöntemi benimsenmiştir.

Böyle bir yöntemin tercih edilmesinin bir diğer sebebi, velayet meselesine dair mevcut ikincil literatürün yönlendirici etkisidir. Çalışmada

öne çıkarılan gelenekler ile ilişkili konular, İbnü'l-Arabî'yi kendi deneyimlerini aktardığı ve bu sebeple dili özelleşen eserleri üzerinden okuma imkânını geri planda bırakmış; söz konusu eserlere yapılan atıfların ikincil konuma düşmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'yi belirli bir tarihsel dönem içerisinde ele alan bu çalışma, onun varlık ve bilgi anlayışının ilgili geleneklerle kesişen yönlerini incelemiştir.

Öte yandan, manevi yolculuğuna dair tecrübe, müşahade ve menzillerini ayrıntılı biçimde aktarma konusunda oldukça cömert bir dil kullanan İbnü'l-Arabî'nin bu yönüne gereken ölçüde yer verilememiştir. Yine benzer şekilde İbnü'l-Arabî'nin teliflerinde velayet meseleleriyle ilişkili olarak önemli yer tutan haller ve makamlara dair farklı menziller, özellikle *Rûhu'l-kuds*, *ed-Dürretü'l-fâhire* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de konu edilen rical meselesi ve ricalle özgü makamlardan bahsettiği bölümler çalışmanın kapsamına dâhil edilememiş, bu türlü konular daha çok teorik boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Burada yalnızca bazı başlıklarına işaret edilen bu ve benzeri meselelerin tematik olarak merkeze alındığı yeni İbnü'l-Arabî-merkezli velayet çalışmalarının yapılması mümkündür. Zira onun telifleri, bu tür araştırmalara zemin teşkil edecek zenginliği fazlasıyla barındırmaktadır.

Bu çalışmada, erken dönem sufilerinin velayet doktrinini mesele haline getirdikleri bazı teorik konular ile felsefe ve kelam merkezli metafizik geleneklerin temel tartışma alanlarından hareketle bir çözümleme hedeflenmiştir. Bu çerçevede, erken dönem velayet düşüncesinin ulaştığı *fenâ* ve *tevhîd* ile insanın hakikatine dair kavramlarla söz konusu metafizik geleneklerin nefis teorilerinin, varlık ve bilgi anlayışlarının İbnü'l-Arabî'nin düşüncesinde kazandığı yeni boyutlar, çalışmanın genel çerçevesini tayin etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin bu içerikleri kendi perspektifinden geliştirirken literatüre kazandırdığı birtakım kavram ve teoriler, velayet öğretisinin varlık ve bilgi yönlerine önemli katkılar sunmaktadır. Bu sebeple onun varlık anlayışında velayet öğretisinin ontolojik ve kozmolojik olarak ne ifade ettiği; bilgi anlayışı bağlamında ise nefsin mahiyetiyle ilişkili bilginin nasıl temellendirildiği, çalışmanın başlıca meseleleri arasında yer alır.

Çalışmanın diğer bir boyutu, velayet öğretisinin nübüvvetle olan ilişkisini, ortak yönlerini ve sınırlarını değerlendirmektir. Bu bağlamda